

หัวข้อวิทยานิพนธ์ กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพ
ของชาวไทเงิน : กรณีศึกษาบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล
อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อผู้วิจัย ศิรานุช อ่อนอ้น

สาขา การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น

กลุ่มวิชา ด้านนาครศึกษา

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ รองศาสตราจารย์พีระพงศ์ บุญศิริ

กรรมการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินตนา มัชฌมบุรุษ

คณะกรรมการสอบ

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์พีระพงศ์ บุญศิริ)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินตนา มัชฌมบุรุษ)

..... กรรมการ

(อาจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว)

บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น

..... รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรพินทร์ ศิริบุญมา)

วันที่ ..... เดือน มีนาคม พ.ศ. 2547

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของ
ชาวไทจีน : กรณีศึกษาบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล
อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อผู้วิจัย : นางศิรานุช อ่อนอ่อน

สาขา : การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: รองศาสตราจารย์พีระพงศ์ บุญศิริ ประธานกรรมการ

: ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินตนา มัชฌมบุรุษ กรรมการ

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ ต้องการศึกษาระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของชาวไทจีน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งทำการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2546 โดยเน้นศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทจีนบ้านป่าไผ่

วิธีการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งผู้วิจัยศึกษาจากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ สอบถามและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และสนทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาร่วมกับข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำการวิเคราะห์ตามแนวทฤษฎีประกอบกับมุมมองของชาวบ้าน หมอพื้นบ้านและผู้เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ ระหว่างที่ทำการเขียนรายงานและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้เดินทางไปตรวจสอบข้อมูลในชุมชนอีกเป็นระยะ ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์มากที่สุด

ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนที่ศึกษา คือ บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนชนบทในภาคเหนือ มีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเองโดยมีภาษาพูดที่เรียกว่า ภาษาไทจีน มีวัฒนธรรม ประเพณี ในการดูแลรักษาสุขภาพแบบดั้งเดิมและสืบทอดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้มาจากบรรพบุรุษตามขบวนการทางสังคมโดยครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน นอกจากนั้นได้เรียนรู้จากผู้นำ เช่น พระ ผู้อาวุโส ทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งเป็นผู้รู้หรือภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพ ปัจจุบัน

หมอพื้นบ้านมีจำนวนน้อยและนับวันจะลดลงไปเรื่อย ๆ เนื่องจากว่าคนสมัยปัจจุบันไม่นิยมการดูแลสุขภาพสภาพตามแบบพื้นบ้าน เนื่องจากต้องใช้เวลารักษานานและมีพิธีรีตองในการรักษา มาก โดยเฉพาะการรักษาที่จะเน้นพิธีกรรมต่าง ๆ และรัฐให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพแบบตะวันตกด้วยวิธีการแพทย์แผนใหม่มากกว่าการแพทย์แผนไทย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาพยาบาลแบบพื้นฐานหรือโรคทั่วไปของหมอพื้นบ้าน ชาวไทเงินได้เรียนรู้ตามลักษณะภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเริ่มจากการรักษาคนในครอบครัว เครือญาติ แล้วขยายออกไปยังเพื่อนบ้านทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน ส่วนการเรียนรู้ในการดูแลสุขภาพโรคเฉพาะทางหรือการเจ็บป่วยร้ายแรง จะเป็นการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นระบบจากหมอพื้นบ้าน ทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน รวมทั้งพระ ผู้อาวุโส เพื่อน และลูกศิษย์ ปัจจุบันการถ่ายทอดภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านยังอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ได้สนใจหรือละเลยภูมิปัญญาพื้นบ้านซึ่งต้องใช้เวลาศึกษาเล่าเรียนนานกว่าที่จะมีความชำนาญ สามารถเป็นหมอพื้นบ้านได้

The Title : Learning Process and Health Treatment of Tai Khoen :
A Case study of Pa Pai Village, Moo 4, Chorlae Subdistrict,
Mae Taeng District, Chiang Mai Province

The Authorer : Mrs. Siranuch Onoan

M.A. Degree Program : Local Research and Development

Thesis Committee : Assoc. Prof. Pheeraphong Boonsiri Chairman
Asst. Prof. Jintana Mudhyamapurush Member

ABSTRACT

This research is aimed to study the learning process and the inheritance of the local wisdom in health care of Tai Khoen. It is a case study conducted between 2001 (2544 B.E.) and 2003 (2546 B.E.) in Pa Pai Village, Moo 4, Chorlae subdistrict, Mae Taeng district, Chiang Mai province.

This study is qualitative research. The collection of data is conducted by interviews, participatory observation and group conversation. The collected data and the information on the related literature are combined and analyzed according to the theories, the perspectives of the local people, the traditional doctors and the related personnel. The trips have been made periodically to the targeted village to investigate the accuracy and the completion of the collection of the information.

The findings are as follows : The community of the case study is a rural northern area in Thailand where the people lead a very simple life and they have a very strong relationship to each other. They have their own identity and culture. They speak their own language called Tai Khoen. They have their own ways and customs of taking care of their health that have been handed down from the past until the present. The inheritance of the local wisdom of their health care is handed down through the social process from the families, relatives and neighbours. Moreover, the learning process is also through the community leaders, for example monks and elderly people within the

community and also from the neighbouring communities. At present the traditional doctors decrease in the number gradually because the local health care is losing its popularity. The reasons for this are that it takes a long time to be traditional doctors and there are very complicated procedures. Especially, the complicated rituals are emphasized on the local treatments. Moreover, the government has put much more emphasis on the modern treatments of medication rather than traditional treatments.

The inheritance of the local wisdom in traditional health care by the traditional doctors has been handed down by the treatments within the family members and the relatives and then they are expanded to the neighbours within the community and later on to the people outside the community. For the treatments to cure serious diseases or special cases, the learning process is handed down systematically by the traditional doctors in the community and from the neighbouring communities including monks, elderly people, friends and disciples. Now the learning process is limited to very few people because the people of the young generation ignore or are not interested in the local wisdom of traditional health care which has a long learning process to become a traditional doctor.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจากรองศาสตราจารย์พระพงศ์ บุญศิริ ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินตนา มัชฌมบุรุษ และอาจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ที่ได้ให้ความช่วยเหลือ และคำแนะนำอย่างดียิ่ง รวมทั้งตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบคุณหมอปิ่นแก้ว ต้นนวล หมอพื้นบ้านชาวไทจีน บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบล ช่อแล อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และหมอพื้นบ้าน คนอื่น ๆ ทั้งที่เป็นลูกศิษย์และไม่ได้เป็นลูกศิษย์ของหมอปิ่นแก้ว และเจ้าอาวาสวัดป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบล ช่อแล อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้กรุณาให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล และอำนวยความสะดวกตลอดระยะเวลาในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอขอบพระคุณ คุณหญิงวนิดา พูนศิริวงศ์ ที่ให้ทุนการศึกษาครั้งนี้ จำนวน 50,000 (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณคณาจารย์ และผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุนให้การทำวิจัย โดยเฉพาะคุณสมศักดิ์ อ่อนอัน อาจารย์ฉานวุฒิ พยุหมนตรี โรงเรียนกาวิละวิทยาลัย อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ว่าที่ร้อยตรีสุภมงคล บุชาถ่ายเทศ ที่ทำการปกครอง จังหวัดเชียงใหม่ อาจารย์สนิท หาจตุรัส สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่เขต 1 นางสาวกฤษณวรรณ อ่อนอัน และ นางสาวจันทร์จิรา อ่อนอัน ซึ่งทุกท่านมีส่วนทำให้งานวิจัย เสร็จสิ้นสมบูรณ์ด้วยดี

ศิรานุช อ่อน

อัน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญแผนที่.....	ฏ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
แนวคิดเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน.....	6
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน.....	9
ภูมิปัญญาด้านการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้าน.....	12
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการรักษาสุขภาพ ของหมอพื้นบ้าน.....	23
กระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของ หมอพื้นบ้าน.....	26
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	29

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
3	วิธีดำเนินการวิจัย.....	32
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่างประชากร.....	32
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	32
	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	33
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	35
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	36
	บริบทของชุมชนบ้านป่าไผ่.....	36
	ภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทเงิน ชุมชนบ้านป่าไผ่.....	52
	กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้าน ชาวไทเงินชุมชนบ้านป่าไผ่.....	56
	กระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของ หมอพื้นบ้านชาวไทเงินชุมชนบ้านป่าไผ่.....	62
	สภาพปัจจุบันของการดูแลรักษาของหมอพื้นบ้านชุมชน บ้านป่าไผ่.....	68
5	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	72
	สรุปผลการวิจัย.....	72
	การอภิปรายผล.....	74
	ข้อเสนอแนะ.....	80
	ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป.....	84
	บรรณานุกรม.....	85
	ประวัติผู้วิจัย.....	89

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก.....	90
ภาคผนวก ก ราชนามหมอพื้นบ้านและผู้มาทำการรักษา.....	91
ภาคผนวก ข แบบสังเกตและประเด็นการสัมภาษณ์.....	93
ภาคผนวก ค แผนภูมิ.....	96
ภาคผนวก ง ภาพประกอบการวิจัย.....	103
ภาคผนวก จ ตำราควันม้วยของหมอสมใจ เรือนแก้ว (อักษรธรรมล้านนา).....	120

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	การเก็บยาตามวันและเวลา.....	55

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	ลักษณะของกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชนชาวไทยเงิน.....	60
2	ลักษณะของการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนชาวไทยเงิน.....	61
3	การถ่ายทอดการเรียนรู้ของหมอพื้นบ้านในชุมชนและนอกชุมชน บ้านป่าไผ่.....	63
4	เครือข่ายการเรียนรู้ของหมอพื้นบ้านบ้านป่าไผ่และนอกชุมชนบ้านป่าไผ่	64
5	เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดเชียงใหม่.....	69
6	เงื่อนไขที่มีผลต่อการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ ของคนในชุมชนบ้านป่าไผ่และชุมชนใกล้เคียง.....	70
7	เครือข่ายการเรียนรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพของชาวบ้านชุมชนบ้านป่าไผ่	71
8	การสืบตระกูลผู้ใหญ่ของหมู่บ้านป่าไผ่ (ตระกูลมูลแฝง).....	96
9	การสืบตระกูลพรหมปัญญา.....	97
10	การสืบตระกูลยานะ.....	98

สารบัญแนที่

ตารางที่		หน้า
1	ที่ตั้งอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่.....	99
2	เขตการปกครองอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่.....	100
3	ที่ตั้งหมู่บ้านตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่.....	101
4	ที่ตั้งบ้านเรือนและสภาพทั่วไปบ้านป่าไผ่.....	102

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่